

Park in oorlogstijd

Dit najaar (2004) staat Arnhem volledig in het teken van de zestigste herdenking van de Slag om Arnhem. Er zijn diverse exposities, kranstellingen, lezingen en speciale publicaties over deze zwartste periode uit de Arnhemse geschiedenis. De parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem zullen bij al deze herdenkingen niet of nauwelijks aan bod komen. De Arnhemse stadsparken hebben hun eigen oorlogsverleden. Met name de Gulden Bodem was tijdens de laatste periode van de oorlog Duits gebied, waar je als burger maar beter niet kon komen.

Park Sonsbeek was tijdens de oorlog verboden gebied voor joden.

Slag om Arnhem

Op zondag 3 september 1944 verschijnt een groot aantal vliegtuigen boven de bezette stad. Een hels bombardement breekt los. De bevolking vlucht naar de schuilkelders. Dit is slechts een voorproefje van wat nog komen gaat. Twee weken later, op zondag 17 september, volgen er opnieuw zware bombardementen. Britse en Poolse parachutisten landen op de hei bij Ede, Wolfheze en Heelsum en trekken op richting de Rijnbrug. De Slag om Arnhem is begonnen. De ondergedoken Arnhemmers staan doodsangsten uit, de binnenstad staat in brand. Met water uit de vijvers van park Sonsbeek probeert men de branden te blussen. Talrijke NSB'ers en Duitse militairen vluchten in paniek de

stad uit. Heel even heeft de Arnhemse bevolking het idee bevrijd te zijn, maar de Duitsers keren al snel weer terug met twee Pantser SS Divisies, die toevallig in buurt van Arnhem liggen bij te komen van de enorme klappen die ze in Frankrijk hadden geïncasseerd.

Ziekenhuis

Het gebied rondom Huis Zypendaal, tussen de Schelmseweg en de Parkweg, wordt uitgeroepen tot spergebied en afgezet door kilometers prikkeldraad. Soldaten van het Duitse Todeskopfregiment graven zich in op het landgoed Gulden Bodem en Huis Zypendaal wordt ingericht als hospitaal voor de vele gewonde Duitse soldaten. De staf van het ziekenhuis wordt bemand door ongeveer 15 verplegers en artsen, aangevuld met een groep Wehrmacht-soldaten en SS'ers. Tot de vaste staf behoort ook een Oostenrijkse electricien, die achteraf als spion voor de geallieerden blijkt te werken.

Executie

Aan het begin van de avond van woensdag 20 september staan vier mannen aan de rand van park Sonsbeek voor een Duits vuurpeloton. Het viertal was eerder die dag door een patrouille Hollandse SS'ers onder leiding van een Duitse officier even buiten Arnhem opgepakt en door Hanns Rauter ter dood veroordeeld. Twee van hen weten in de verwarring voorafgaande aan de executie het park in te vluchten en in het struikgewas te ontkomen.

Na een paar dagen van zware strijd, blijkt de Duitse weerstand te groot voor de licht bewapende soldaten van luitenant-kolonel John Frost. De Britten en de Polen wachten tevergeefs op versterking van het Tweede Britse Leger. Op donderdag 21 september wordt de strijd om de brug verloren. In Oosterbeek zijn de gevechten nog in volle gang. Het zou tot maandag 25 september duren, voordat de laatste Engelsen zich over de Rijn kunnen terugtrekken. Vijftienhonderd soldaten overleven de Slag om Arnhem niet. Ook onder de Arnhemse bevolking vallen vele slachtoffers.

Geallieerde troepen bevrijden Arnhem.

Evacuatie

Na de verloren Slag blijft het onrustig in Arnhem. Er is regelmatig luchtaalarm. Uit angst voor een nieuwe aanval geven de Duitsers op zaterdag 23 september het bevel dat alle 93.000 Arnhemmers de stad binnen 48 uur moeten verlaten. Vrijwel iedereen geeft aan deze oproep gehoor. Vijftigduizend evacués verlaten de stad via de Apeldoornseweg, langs park Sonsbeek, richting Apeldoorn.

De gedwongen evacuatie verdrijft ook gravin Alwina Brantsen en haar man Karl Leopold Eugen Von der Goltz uit het Jachthuis op landgoed de Gulden Bodem. (*Over de belevenissen van de Oranjegezinde gravin Brantsen en haar Duitsgezind man Von der Goltz tijdens de oorlog, is in een eerdere aflevering van het Infobulletin al uitvoerig geschreven.*) Hun rentmeester Adriaan Tiemens blijft met zijn twee oudste zonen achter in het rentmeestershuis van de Brantsens, het 'Gulden Spijker', aan de Zypendaalseweg. Het lukt hen stand te houden en kunnen zich daardoor zo goed en kwaad als het gaat om de bezittingen van de gravin blijven bekommeren.

De chauffeur van de familie Von der Goltz, J.H. den Hertog, wordt zijn huis aan de Alexanderstraat uitgedreven. Samen met zijn familie vertrekt hij richting de Gulden Bodem. De daaropvolgende zes weken zit de familie Den Hertog samen met andere mensen geëvacueerd in het Koetshuis. Onder hen een man uit het verzet die een zender bij zich heeft, verstoppt in een melkbus.

Melkboer

Als zovelen moet ook de familie Teunissen uit de Sloetstraat de stad verlaten. De heer Teunissen is melkboer. Hij besluit samen met z'n zes koeien richting Sonsbeek te gaan. Bij Casa Bianca, op steenworp afstand van Huis Zypendaal, zet hij de koeien in de wei. De heer van Hunnen, bewoner van Casa Bianca, biedt de familie onderdak aan in het schuurtje. Na enkele dagen wordt de familie Teunissen in een huis tegenover Huis Zypendaal gevestigd en tewerk gesteld in het kasteel. Teunissen moet elke dag verse melk naar het Duitse ziekenhuis in het kasteel brengen. Mevrouw Teunissen moet de ziekenzalen schoonhouden en de zonen moeten het vee verzorgen, brokken cokes in kleine stukjes hakken voor de verwarming en allerlei hand en spandiensten verlenen.

Plunderen

In de stad blijven de Duitsers achter, die nu op grote schaal aan het plunderen slaan. Ook Huis Zypendaal ontkomt niet aan de plunderingen. Frau Gasille, een Duitse vrouw die de leiding heeft over de plunderingen, komt hoogst persoonlijk de schilderijen van de muren halen.

De Duitsers schieten met hun kanonnen richting Nijmegen. Na ieder schot komt ongeveer een kwartier later het antwoord van de geallieerden. Zij vuren met granaten vanuit de Betuwe richting de stad om de Duitsers zoveel mogelijk het plunderen te beletten. De granaten komen niet alleen tot ontploffing in de stad, maar ook op de huizen en de landerijen rondom het kasteel. De gewonde Duitse soldaten blijven binnenstromen. Geamputeerde lichaamsdelen worden in een groot diep gat naast een spreng achter het kasteel gedumpt en bedekt met ongebluste kalk. Dode soldaten worden begraven op het 'Ehrenfriedhof Zypendaal' aan de Deelenseweg.

Bevrijding

Om de Duitsers tot overgave te dwingen, zetten de Engelsen onder leiding van de Canadese Polar Bears Divisie op 14 april 1945 een oorverdovend artillerievuur in. De rentmeesterswoning krijgt een voltreffer te incasseren en vliegt boven de hoofden van de in de kelder schuilende rentmeester en zijn twee zonen in brand. Ook de wat verderop gelegen boerderij Kattenberg, op de hoek van de Schelmseweg en de Kemperbergerweg ondergaat die nacht hetzelfde lot.

Vanuit het oosten trekken de Engelsen en Canadezen op naar Arnhem. Het duurt vrij lang voordat de opmars begint, omdat er eerst veel materieel over de Rijn gezet moet worden. Ondertussen slaan de Duitsgezinde autoriteiten op de vlucht. De Hohenstaufendivision pantser-SS is vanuit Zwolle afgebogen richting Deelen. Omdat men een zware aanval aan de noord-kant van Arnhem verwacht krijgen de soldaten in het kasteel de opdracht om zich klaar te maken voor vertrek. 's Middag om 3 uur moet iedereen weg zijn. Ook de familie Teunissen.

Bevrijd

De oudste zoon van Teunissen weet de Canadezen, die op dat moment al bij het artilleriepark achter het toenmalige Diaconessen ziekenhuis zitten, te waarschuwen. De Canadezen rukken met hun Shermantanks op richting het kasteel. De aanwezige Duitse soldaten geven zich zonder slag of stoot over. Half april is Arnhem vrij. Engelse stoottroepen nemen hun intrek in het kasteel.

De stad is een ruïne. Ook de Arnhemse stadsparken hebben zwaar te lijden gehad onder de oorlog. Het park is verwaarloosd en kapot geschoten door granaten. De eerste jaren na de oorlog is het nog levensgevaarlijk in het park. Spelende kinderen lopen de kans lijken van omgekomen te vinden of op een vergeten landmijn te trappen. De Witte Villa, dat tot kort voor de oorlog dienst deed als hotel, is gedeeltelijk uitgebrand. Het duurt geruime tijd voordat het landhuis weer kan worden opgeknapt. Tot die tijd worden er gedetineerde NSB'ers en andere collaborateurs ondergebracht.

Bron o.a. interview met Henk Teunissen door Annemarie Leijster.

Een zwaar gehavende tank blijft achter bij de hoofdingang van park Sonabeek aan de Apeldoornseweg.

